

NACISTI
VEDELI,
ako sa
VOLÁM

Jedinečný príbeh Slovenky z Michaloviec
o prežití a odvahe v Auschwitzí

MAGDA HELLINGER, MAYA LEE,
DAVID BREWSTER

IKAR

MAGDA HELLINGER, MAYA LEE,
DAVID BREWSTER

NACISTI
VEDELI,
ako sa
VOLÁM

Preložila Linda Magáthová

IKAR

Magda Hellinger, Maya Lee, David Brewster
THE NAZIS KNEW MY NAME

Text Copyright © Maya Lee and David Brewster 2021
Published by arrangement with Simon & Schuster Australia
Suite 19A, Level 1, Building C, 450 Miller Street, PO Box 448 Cammeray,
NSW 2062, Australia A CBS Company
All rights reserved.

No part of this book may be reproduced or transmitted in any form
or by any means, electronic or mechanical, including photocopying,
recording or by any information storage and retrieval system without
permission in writing from the Publisher
Translation © 2022 by Linda Magáthová
Cover design © Supplied by the author
Slovak edition © 2022 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-8670-2

*Na pamiatku mojej mamy Magdy Hellingerovej-Blauovej.
Tento príbeh vždy chcela vyrozprávať.*

ÚVOD

Len málokto dokáže pochopiť, aké bolo byť väzňom v koncentračnom tábore Auschwitz-Birkenau – naozaj to môžu len tí, ktorí tam boli. A ešte menej ľudí dokáže pochopiť, aké to bolo, keď vás donútili plniť úlohu „väzenského funkcionára“ v rámci tohto koncentračného tábora. Ocitnúť sa v pozícii, v ktorej, ak ste boli odvážni a prefíkaní, ste mohli zachrániť niekoľko životov... a zároveň ste boli bezmocní a nemohli ste zabrániť neprestajnému vraždeniu väčšiny ľudí okolo seba. Žiť s vedomím, že kedykoľvek môžete prísť o život vinou znudeného alebo nespokojného dozorcú, ktorý usúdil, že ste sa k nejakému spoluväzňovi zachovali príliš vľúdne, hoci ste sa len snažili byť ľudskí.

Moja matka Magda Hellingerová-Blauová bola jednou z takýchto väzenkýň, hoci jej príbeh po väčšiu časť jej života poznal len málokto vrátane väčšiny jej rodiny.

Magda bola vždy záhada. Napriek všetkému, čím prešla, nebola ako mnohí iní, čo prežili holokaust, ktorí po zvyšok svojho života ukazovali citové jazvy z tejto skúsenosti. Magda vždy hľadala do budúcnosti, bola optimistická a pracovitá. Ako sme so sestrou vyrastali, občas nám

rozprávala príbehy o koncentračných táboroch a svojej jedinečnej úlohe v nich rovnako vecne, ako by iná matka rozprávala príbehy o vyrastaní na farme. Nemali sme o tom ani potuchy. Len sme prevrátili oči a povedali: „Nechaj to tak, mami.“

Nakoniec, bez toho, aby nám to povedala, svoj príbeh spísala a prepisovala rukou. Neskôr zamestnala mladého muža, ktorý jej slová prepísal na stroji, a až potom sme mali možnosť si ich prečítať. Magda však nemala záujem o spätnú väzbu ani o vysvetľovanie. V roku 2003, ako osemdesiatšedemročná, odniesla súbor do tlačiarne a dala ho vydať ako útlu knižku. Zorganizovala uvedenie knihy na trh na podporu charitatívnej organizácie, v ktorej sa angažovala, a predala niekoľko výtlačkov. To bolo všetko.

Posledné roky svojho života sa mama nechcela dať vtiahnuť do svojho príbehu a už vôbec nie do témy holokaustu. Hoci ešte bolo o čom rozprávať, mala toho dosť a chcela sa preniesť cez nočnú moru zbierania spomienok. Akoby jej ten akt spísania očistil myseľ od akejkoľvek hľbokej, tlejúcej traumy. Znovu sa stala matkou, akú som poznala predtým – tou, ktorá sa vždy cieľavedome pozerala len dopredu.

Až po jej smrti krátko pred deväťdesiatymi narodeniami som si začala uvedomovať komplexnosť matkinho príbehu. Koncom osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov poskytla audio- a videosvedectvá pamätníku obetí a hrdinov holokaustu Jad Vašem v Izraeli, Múzeu holokaustu v Spojených štátoch amerických, Židovskému centru holokaustu v Melbourne a o niekoľko rokov aj Nadácii Šoa, ktorú založil filmový režisér Steven Spielberg. Rozhovormi pre tieto projekty strávila celé hodiny, ale

nám sa o nich sotva zmienila. Keď som sledovala a počúvala tieto nahrávky, bolo mi jasné, že v zhone, aby jej príbeh vytlačili, vynechala mama veľa detailov. Nespomenula ani množstvo zdrojov z prvej ruky, ktoré jej príbeh umocňovali vrátane svedectiev niektorých z mnohých žien, ktorým Magda svojou opatrnou manipuláciou nacistov zachránila život. Uvedomila som si, že vo svojich spisoch vyrozprávala len zlomok svojho príbehu.

V rokoch, ktoré uplynuli po jej smrti, som sa čoraz väčšmi snažila lepšie pochopiť, čím prešla Magda a ľudia okolo nej. Objavila som pozoruhodný a jedinečný príbeh ženy, ktorej sa naskytl vzácny pohľad zblízka na SS (nacistické elitné polovojenské jednotky *Schutzstaffel*) a ich vražedné, lživé a zákerné triky, ktorá akosi našla v sebe vnútornú silu povzniesť sa nad krutosť a hrôzu najznámejšieho nacistického koncentračného tábora a ktorá v priebehu tri a pol roka dokázala zachrániť nielen seba, ale aj stovky ďalších ľudí.

O ľuďoch ako Magda, ktorí boli sami väzňami a zároveň na príkaz SS zastávali zodpovedné funkcie nad ostatnými väzňami, sa toho napísalo málo: boli to takzvaní „väzenskí funkcionári“ v koncentračných táboroch. To, čo sa napísalo, sa sústreďuje na takzvaných kápov (*Kapo*), ktorí boli zodpovední najmä za komandá (*Kommando*) – pracovné skupiny, ktoré vykonávali pre SS otrockú prácu. Väčšina týchto kápov boli nemeckí väzni, zvyčajne ťažkí zločinci, ktorí mali povest' nesmierne krutých ľudí. Nanešťastie, táto povest' znamenala, že aj ostatných väzenských funkcionárov poznačil rovnaký nános. Niektorí z tých, čo prežili, Magdu nesprávne prezentovali a nespravodlivo odsudzovali len vinou pozícií, ktoré bola nútená zastávať. Väčšina obvinení sa pri odsudzovaní a obviňovaní opiera o fámy. V prvých

rokoch po holokauste sa Židia, ktorí prežili, usilovali spochybniť tých, ktorí zastávali takéto pozície, pretože potrebovali označiť niekoho za vinníka. Mnohých vrátane Magdy obvinili z kolaborácie s nacistami. Táto kultúra ukazovania prstom spôsobila, že väčšina ľudí, ktorí zastávali funkcionárske pozície, mlčala, aby nevyvolala ďalšie obvinenia.

Odsudzovať Magdu alebo iných funkcionárov by však znamenalo ignorovať skutočnosť, že pri každom zásahu, ktorý zachránil život iného človeka, riskovali svoj život. Ich príbehy treba vyrozprávať.

Magda nikdy nežiadala vďaku od tých, ktorým zachránila život – len uznanie, že urobila všetko, čo mohla, a to v skutočne príšernej dobe. Rovnako ako mnohí iní, ktorí prežili, aj ona chcela, aby sa tí, ktorí by popierali holokaust, za to aj zodpovedali. Jej slovami: „Často som si priala mať možnosť opýtať sa týchto ľudí, prečo popierajú moje utrpenie a diskreditujú môj život a život miliónov ďalších. Či sme netrpeli dosť na to, aby sme teraz museli počúvať takéto popieranie?“ Rovnako ako mnohí iní chcela zabezpečiť, aby sa holokaust už nikdy nezopakoval.

Obraciam sa na vás, čitatelia, rodičia, učitelia, profesori, vedci, kňazi, rabíni. Vzdelávajte deti a širokú verejnosť o hrôzach, ktoré nacistický režim páchal na všetkých národoch, nielen na Židoch... Nemôžem vrátiť späť to, čo sa stalo mne a nespočetným ďalším ľuďom. Každú noc, keď zatvorím oči, ma budí trápenie a nočné mory. Chcem vyrozprávať svoj príbeh, aby sa ľudia ako vy odhodlali zabezpečiť, že korene takéhoto zla už nikdy nebudú mať pôdu, v ktorej by sa mohli šíriť.

Magda pôvodne spísala svoj príbeh tak, ako si ho pamätala. V myšli mala jasno o udalostiach; o tom, ako to bolo s esesáckymi monštrami a jej spoluväzňami. Pri pre-rozprávání jej príbehu a dotváraní obrazu o živote v Auschwitz-Birkenau počas rokov jej väznenia som sa snažila zostať čo najvernejšia jej spomienkam a zároveň pridať detaily potrebné na úprimný, ale dôkladný opis. Okrem Magdinho písania a jej zaznamenaných svedectiev som čerpala aj zo svedectiev ďalších ľudí, ktorí prežili a poznali ju, a iných ľudí, ktorí zastávali podobné funkcionárske pozície, ako aj z prác rôznych vedcov. Tam, kde je „pravda“ nejasná, ako to v podobných príbehoch často býva, som nechala Magdu vyrozprávať svoj príbeh, ako ho vždy rozprávala ona sama, ako si ho pamätala. Týka sa to najmä osobných interakcií: dialógy podané v tejto knihe sú také, ako ich Magda napísala alebo vyrozprávala vo svojich vlastných výpovediach, upravené len v prípade potreby kvôli jasnosti.

V závere tohto úvodu by som sa chcela podeliť o nasledujúci úryvok z otvoreného listu Dr. Giselly Perlovej, ktorá prežila tábor Auschwitz. List bol uverejnený pod titulkom „Magda, Lagerälteste z lágra C“ v novinách *Új Kelet* vychádzajúcich v maďarskom jazyku v Tel Avive 28. júla 1953. Doktorka Perlová bola rumunská židovská gynekologička, ktorej rodinu v roku 1944 rozdelili a deportovali do koncentračných táborov; neskôr uverejnila vlastnú správu o táboroch pod názvom *Bola som lekárkou v Osvienčime*.

List bol napísaný krátko po tom, ako sa doktorka Perlová náhodou stretla s Magdou Hellingerovou v Izraeli.

V Auschwitz-Birkenau sme boli len niekoľko týždňov. Vtedy som to ešte len tušila, ale teraz to viem s istotou. My očíslované aj bez čísla, ponížené bytosti, ľudské zvieratá sme nemali ani potuchy, ani pochopenia pre to, čo sa okolo nás deje. Čo bola pravda? Čo bol podvod? Komu má človek veriť? Kto je ten, čo riadi toto peklo? Aké pravidlá a predpisy riadia osud každej minúty a hodiny?

Jednoducho to nevieme. Ja som to nevedela.

Bola som väzenkyňou šesť týždňov. Stála som bosá v handrách na apelpiaci a pozerala som sa. Pozerala som sa a sledovala. V tábore bolo niekoľko veliaričiek väzenkýň a jednu z nich nazývali Lagerälteste.

Začala som ju sledovať. Vnímala som ju očami lekárky, psychologičky. Pod tvrdými črtami tváre – pod tou tvrdou maskou, ktorú sa nútila nosiť – som videla strach v jej očiach, chvenie v prstoch a vystrašené pulzovanie žíl na krku, keď väzenkyne kráčali pred esesáčkou alebo esesákom.

„Kto to je?“ pýtala som sa.

Jedného večera som zašla za touto Lagerälteste, ktorá sa volala Magda.

„Kto ste a čo chcete?“ spýtala sa.

„Som lekárka. Chcela by som dostať pár topánok a porozprávať sa s vami,“ odpovedala som s obavami a so sklopeným zrakom.

„Vojdite, sadnite si. Zoženiem vám pár topánok, ale najprv sa porozprávame, pretože vidím, že mám do činenia s inteligentným človekom.“

Magda rozprávala a odhaľovala pritom zložité a zákerné zákony pekla menom Auschwitz-Birkenau. Odhalila mi hrôzy plynových komôr, krematórií, experimentál-

neho bloku č. 10, hrôzy „trestného“ komanda a ďalších inštitúcií.

Myslím, že o desať rokov si ľudia nevedeli predstaviť, že tieto veci existovali, hoci to nebolo tak dávno. Nevedeli si predstaviť, že stovky Poliakov a milióny Židov boli zavraždené takýmto sadistickým spôsobom.

Magda rozprávala a šepkala, pričom sa jej črty zminúty na minútu menili. Namiesto tvrdých vrások jej tvár zaplnili brázdny plné slz.

„Vždy si z našej skupiny vyberú niekoľko ľudí – celkom z rozmaru, bez akéhokoľvek dôvodu – a dosadia ich na takzvané vedúce pozície, aby boli spojovacím článkom medzi vrahmi a obeťami. Prečo? Načo? To nevieme. Vieme len toto – že máme zodpovednosť. Sme zodpovední za všetko, čo sa esesákom nepáči. Verte mi, je to veľmi ťažké.“

So zvesenou hlavou pokračovala v rozprávani.

„Vy ste doktorka. Dávajte pozor! Nezabúdajte, že ste doktorka. Dávajte pozor a nezabúdajte: čokoľvek, čo Nemci hovoria, je lož. Vždy je za tým niečo nedobré. Tu máte topánky. Zájďte za mnou niekedy a porozprávajme sa. Môžeme veľmi pomôcť.“

Toto bolo moje prvé stretnutie s Magdou. Takto ma uviedla do reality tej hrôzy. Sledovala som ju rok a rok mi jej bolo ľúto. Zašla som za ňou vždy, keď sa vyskytli problémy, a ona mi vždy pomohla.

Vedela som to vtedy a viem to aj teraz: byť Lagerälteste bol trpký osud, držať pohromade 30 000 až 40 000 ľudských bytostí degradovaných na úroveň zvierat, udržiavať ich v poriadku a zároveň plniť diabolské príkazy dozorcov SS...

... naša Lagerälteste, naša Magda, bola spravodlivá osoba. Bojovala ako spravodlivý človek. Ďakujem Prozreteľnosti, že naša Magda bola taká, že to bol niekto, kto veril a mal nádej, že jedného dňa sa opäť staneme ľuďmi. Niekto, kto nám všade a za každých okolností láskavo pomáhal, bránil nás a zachraňoval – niekedy s prísnosťou a niekedy s úsmevom alebo zamračene.

Cítim, že týmto svedectvom splácam dlh vďačnosti v mene mnohých väzňov – a v neposlednom rade aj vo svojom mene –, ktorým Magda, Lagerälteste v Auschwitz-Birkenau, preukázala toľko láskavosti.

Dúfam, že Magdin príbeh bude inšpiráciou pre svet, v ktorom to najlepšie z ľudského ducha zvíťazí a prežije aj v najstrašnejších, najťažších a najneľudskejších podmienkach.

Maya Leeová

PRVÁ ČASŤ

Magdin príbeh

1

ZAČIATKY

Sedela som vo veľkej, zrkadlovo čiernej limuzíne. Vedľa mňa sedel *SS-Hauptsturmführer* Josef Kramer, veliteľ nacistického koncentračného tábora Auschwitz II-Birkenau, v impozantnej sivozelenej uniforme SS vrátane čiapky s hrozivým symbolom zvaným *Totenkopf* (lebkou a prekriženými kosťami) na páske.

Bol máj 1944.

Kramer prišiel do Birkenau len nedávno, no jeho povest' ho predbehla – hovorilo sa o ňom ako o jednom z nestrávných známych veliteľov jednotiek SS. Bol to obrovský chlap, meral vyše metra deväťdesiat a mal neskutočne veľké ruky. Kolovali o ňom fámy, že nimi zabil nejedného väzňa. Počas nasledujúcich dvoch mesiacov mal dohliadať na príchod takmer 430 000 maďarských Židov, ktorých prepravovali v nechutne preplnených železničných vagónoch. Bezprostredne po ich príchode mal dohliadať na splynovanie viac ako troch štvrtín týchto ľudí v táborových továrňach na smrť. V tomto období mal počet obyvateľov tábora Auschwitz dosiahnuť vrchol, rovnako ako miera ich vyhladzovania. Takmer z milióna obetí táborov

Auschwitz počas druhej svetovej vojny zomrela temer polovica v tomto krátkom období pod Kramerovým velením.

Ja som bola väzenkyňa. Akosi som tak prežila viac než dva roky v táboroch smrti Auschwitz-Birkenau. Znášala som choroby a hlad, kruté tresty a týranie. Najmenej trikrát som len o vlások unikla plynovej komore. Na ľavom predlaktí ma označili tetovaním „2318“ a toto – *dreiundzwanzig achtzehn* po nemecky – bolo moje meno pre väčšinu dozorcov SS. No pre Kramera a niektorých iných vyššie postavených esesákov som bola jedným z mála väzňov, ktorých oslovovali menom.

Kramerovo auto prešlo krátku vzdialenosť k miestu, ktoré sa stalo známym ako *C Lager* – tábor C, oficiálne sektor B-IIc. Bola to novodobudovaná väznica v komplexe Birkenau. Auto zastavilo pri hlavnej bráne tábora a my sme vystúpili. Predo mnou sa tiahli dva paralelné rady rovnakých drevených budov pripomínajúcich baraky, ktoré boli ohradené vysokým elektrifikovaným plotom. Po oboch stranách sa nachádzali rovnaké „tábory“. Opačkovali sa, až sa to zdalo nekonečné a zlovestné.

Kramer sa na mňa pozrel. „Tu budeš *Lagerälteste*,“ povedal.

Lagerälteste. Najvyššia v tábore. Táborová „dozorkyňa“. Vrchol bizarnej hierarchie takzvaných „väzenských funkcionárov“. Vybrali ma bez toho, aby som v tejto veci mala nejaké slovo, aby som prevzala zodpovednosť za 30 000 nových spoluväzňov a spoluväzenkýň. Mojou úlohou bolo koordinovať distribúciu potravín a hygienu v tomto súbore tridsiatich barakov. V každom baraku sa dalo pohodlne ustajniť asi štyridsať koní, no teraz sa v každom z nich bude tiesniť tisíc žien. Nakoniec bude mojou po-

vinnosťou zabezpečiť, aby sa všetky tieto ženy každé ráno pred svitaním a neskoro popoludní zoradili do radov po päť, niekedy aj na niekoľko hodín, na pravidelné zvolávanie, takzvaný *Zählappell*. Akékoľvek nešťastie, akékoľvek zlé správanie, akákoľvek neúčasť väžňa na apeli a *Lagerführerin* (vedúca tábora z jednotiek SS) Irma Greseová alebo jeden z jej dozorcov obvinia mňa. Nespokojný alebo opitý dôstojník SS ma mohol len tak poslať do plynovej komory. Akékoľvek zlyhanie hygieny, vypuknutie choroby počas mojej služby a mohli ma spolu so všetkými 30 000 väzňami tábora C poslať „hore komínom“.

Pozorovala som scenériu a nezaujato som žmurkala cez pretrvávajúci opar štipľavého dymu, ktorý vychádzal z vysokých tehlových komínov, sotva viditeľných zo stredu tábora. Nezaujato? Len takúto emóciu som si dovoľila pri Kramerovi prejaviť. Hlboko vnútri som zadržovala búrku pocitov, zosilnenú verziu toho, čo som cítila každý deň posledné dva roky. Strach, rovnaký, s akým žil každý väzeň celý deň, každý deň. Strach o životy, tisíce z nich, o ktorých som vedela, že budú stratené bez ohľadu na to, čo urobím. Napriek tomu všetkému som cítila aj odhodlanie pokračovať v tom, čo som považovala za svoju misiu – záchranu čo najväčšieho množstva životov.

Jedna z mojich prvých spomienok sa týka konfrontácie s mužom v uniforme. Patrí k tým spomienkam, o ktorých si nie som istá, či sú moje vlastné, pretože som mala len tri roky. Možno si spomínam iba na ten príbeh. Pamätám sa však na žiarivo červené šaty, ktorých som sa s tvrdohlavosťou trojročného dieťaťa odmietala vzdať pre akékoľvek

iné oblečenie, pričom som celý čas ignorovala rozruch, ktorý sa odohrával vo vedľajšom dome. To by bolo v poriadku, nebyť toho, že miešať judaizmus s červenou farbou bolo v tom čase nebezpečné.

Bol rok 1919, dva roky po tom, čo sa v Rusku dostali k moci revoluční bolševickí komunisti pod svojou červenou vlajkou. Novovzniknuté demokratické Československo, ktoré sa zrodilo z povojnového rozpadu Rakúsko-Uhorska, bolo jednou zo spojeneckých krajín odhodlaných zvrhnúť bolševikov. S rastúcimi protikomunistickými náladami sa vo veľkej časti Európy začala honba na osoby podozrivé zo sympatizovania s komunistami. Rozvíjajúca sa konšpiračná teória obviňujúca Židov zo začatia ruskej revolúcie urobila z mnohých z nich vinníkov tohto „zločinu“.

V Michalovciach, našom rodnom meste na východnom konci Československa, kolovali fámy, že Židia budú popravení ako komunisti. Delegácia Židov z Michaloviec sa obrátila na nášho suseda, významného občana pána Elefanta, s prosbou o bezpečnosť. Pán Elefant súhlasil s ich ukrývaním, no keď sa o jeho odpore dozvedeli vysokí českí úradníci, dostal príkaz, aby týchto Židov vydal. Keď odmietol, úradníci vtrhli do jeho domu, zhromaždili všetkých, ktorí sa tam skrývali, prikázali im vyjsť von a postavili ich k stene, aby ich zastrelili.

V našom dome som vytrvala vo svojom trucovaní a nakoniec, pravdepodobne rozptýlená hlukom od susedov, mama ustúpila a dovolila mi obliecť si obľúbené šaty. O chvíľu k nám vtrhol jeden z českých úradníkov, ktorý hľadal ďalších židovských komunistov, a prvá farba, ktorú videl, bola jasná červená farba mojich šiat. Tesne za ním nasledoval pán Elefant, ktorý pokračoval v prosbách o záchranu Židov.

Upierala som oči na lesklé gombíky a ozdoby úradníckej uniformy. Necítila som strach v miestnosti, natiahla som obe ruky a on mi vyhovel tým, že ma zdvihol. Rozprávala som, pričom som sa hrala s jeho gombíkmi a hladkala ho po vážnej tvári.

Pán Elefant a moja matka to s úžasom sledovali. Po chvíli ma úradník potľapkal po ruke, položil na zem, rozlúčil sa s pánom Elefantom, potom zvolal kolegov a odišiel.

„Je mi to veľmi ľúto, pán Elefant,“ plakala mama. „Nechcela som, aby si obliekla červené šaty, ale musela ich mať.“

„To je v poriadku,“ povedal pán Elefant. „To dieťa rozptýlilo policajta a zachránilo životy týchto úbohých vystrašených ľudí.“

Asi tri roky pred touto udalosťou, 19. augusta 1916, som prišla na svet ako druhé dieťa a jediná dcéra Ignáca a Bertty Hellingerovcov.

V mojich prvých spomienkach na mamu je šťastná mladá žena, ktorá si vždy pospevovala árie z opier, čo videla v Budapešti ako dieťa. Mali sme veľkú záhradu, plnú ovocia a zeleniny, a mama v lete vstávala skoro, aby pozbierala zemiaky, kukuricu, paradajky... čokoľvek, čo práve rástlo. Lozila som po ovocných stromoch, aby som našla najlepšie ovocie, niekedy som našla raňajky na jednom strome, obed na inom a večeru na ďalšom. Matka vždy varila alebo piekla vlastný chlieb a *chalu*, pletený chlieb na šabat (sabat). Vďaka záhrade sme mali vždy dostatok jedla a mama sa rada podelila s každým susedom. Ak bol niekto v núdzi, nechala všetko tak, aby pomohla.

Jedného dňa, keď som bola ešte celkom malá, som bola na návšteve v dome jedného zo svojich priateľov, keď som si všimla, že sporák v ich kuchyni je studený a nič sa na

ňom nevarí. Po návrate domov som o tom povedala matke a ona prerušila prípravy na šabat.

„Zajtra je šabat a oni nebudú mať čo jesť,“ povedala mama. „Vezmeme im jedlo, aby si mohli navariť.“

Vydali sme sa na cestu a medzitým mi vysvetľovala: „Pani Finfitterová je veľmi milá žena, ale bude priveľmi hrdá na to, aby prijala jedlo. Pôjdem dnu a budem sa s ňou rozprávať, zatiaľ čo ty jej odnesieš jedlo do kuchyne.“

Pocítila som tichú hrdosť, keď som na lavicu v kuchyni Finfitterovcov položila vrečko s kúskami kuraťa, kuracím tukom a trochou cukru.

Inokedy mi jedna spolužiačka povedala, že jej rodina je chlieb bez masla a nemá mlieko. Jej otec trpel tuberkulózou a len jedna z jej starších sestier pracovala. Bežala som domov za mamou, povedala jej o tom a ona ma poslala spať s cukrom, maslom, mliekom a kúskami husi na dobrú polievku.

Keď mal otec, jeden z desiatich súrodencov v rodine, okolo dvadsaťpäť rokov, zmenil povolanie z účtovníka na učiteľa. V meste sa po smrti učiteľa židovských dejín úspešne uchádzal o toto miesto. Potom často cestoval, aby navštívil posvätné miesta a študoval židovské dejiny, takže po návrate domov do Michaloviec mohol pripravený nastúpiť na svoje nové miesto. Po tom, čo sa presadil, požiadal o ruku vtedy sedemnásťročnú Bertu Burgerovú. Pôvodne učil v jedinej židovskej škole v Michalovciach, ale postupom času, ako sa mesto rozrastalo a otvárali sa nové náboženské štátne školy, učil aj v nich. Začal vyučovať aj nemčinu, pretože ju dobre ovládal, a jej znalosť sa stala módnou. (Nemčinu učil aj mňa, hoci ani jeden z nás nemohol tušiť, ako sa mi to neskôr zíde.) A potom začal